

ADAM HYLLESTED og SEÁN D. VRIELAND

Historien bag ordene *kvangård* og *humlekule*

De fleste sammensatte ord på dansk er af ret ny dato, men *kvangård* og *humlekule*, som indgår i navnet på dette årsskrift, har begge rødder langt tilbage i tiden. De to ords brug i havehistorisk sammenhæng er tidligere behandlet i *Fra Kvangård til Humlekule* af henholdsvis Óli V. Hansson i 1973 samt af A. Pedersen i 1978 og Ernst Floto i 1979. Denne artikel omhandler de to ords videre sprog- og kulturhistorie bagud i tid, herunder oprindelsen til de fire ord, de er sat sammen af: *kvan*, *gård*, *humle* og *kule*.

Kvangård

En kvangård betegner et indgærdet stykke jord til dyrkning af kvanplanter – i skandinavisk sammenhæng som oftest de nordligere underarter af *Angelica archangelica* (*Archangelica officinalis*), der ikke er naturligt hjemmehørende i Danmark, men indført senere til havebrug. Det er denne type kvan, der er bedst egnet som køkkenplante og f.eks. bruges til likøren chartreuse.

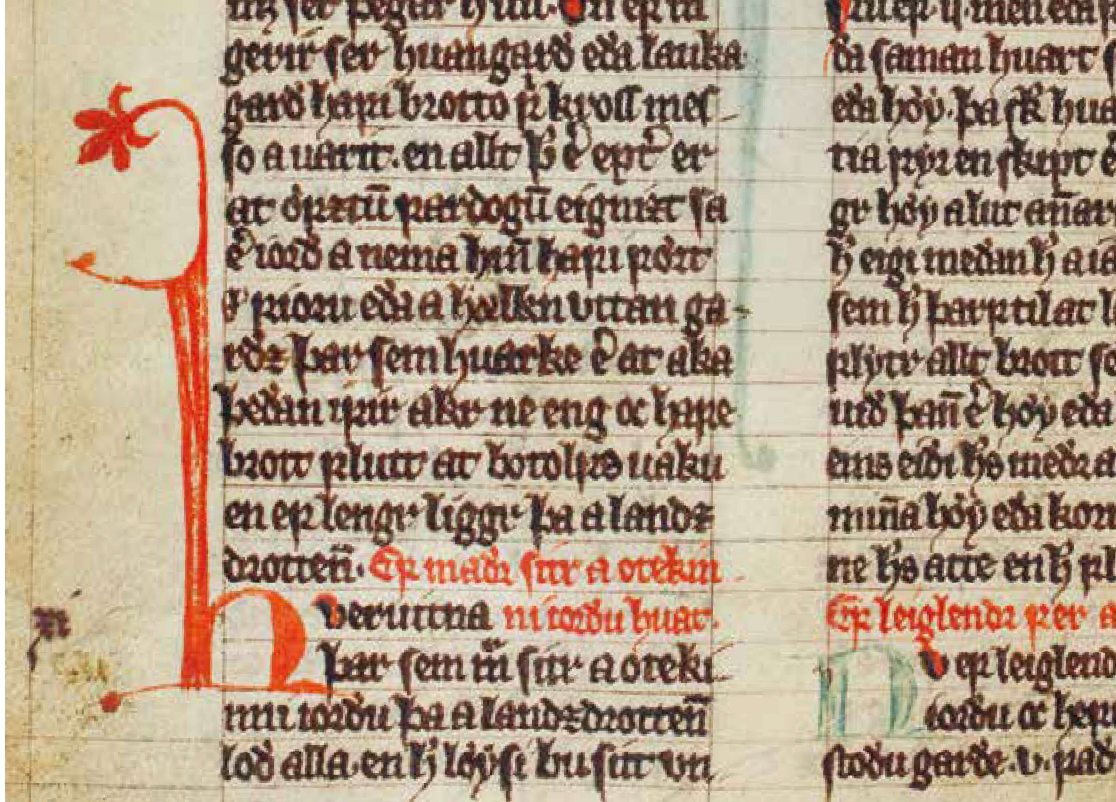
Norrønt *hvanngarðr* 'kvangård' findes i både norske og islandske love fra middelalderen og sidestilles ofte med andre typer indhegnede urtegårde. Lovgivning om kvangårde forekommer i to forskellige såkaldte *balker* – dvs. afsnit – i lovene, nemlig landlejebalken og tyvebalken.

Landlejebalken beskriver bl.a., hvad man har ret til at tage med sig fra lejet jord. I den norske Gulatingslov, nedskrevet i 1100-tallet, står der: *Ef maðr gerir sér hvanngarð: færri brautt fyrri fardaga ef hann vill* 'Den, der planter sig en kvangård, må tage den med inden flyttedagen, hvis han vil.' I Magnus Lagabøtes landslov fra 1270-tallet blev det

ADAM HYLLESTED, sprogforsker, mag.art., ph.d.

SEÁN D. VRIELAND, filolog, ph.d.

Hvanngarðr i et håndskrift af Magnús Lagabœtes landslov fra 1300-tallet.
 København, Den Arnamagnæanske Samling, AM 60 4to, 59v.
 Ordet ses i midten af venstre spaltes næstøverste linje. Foto: Suzanne Reitz.

stadfæstet, at en kvangård på lejet jord skulle flyttes *fyrir krossmessu á várit* 'inden Korsmessen om foråret', dvs. inden den 3. maj. Her gælder det dog ikke kun kvangårde, men også løggårde.

I lovenes tyvebalker sidestilles kvangårde hyppigere med løggårde og andre indhegnede urtegårde. I den islandske *Jónsbók* fra 1281 står der således, at *Ef maðr gengr í eplagarð eða hvannagarð eða laukagarð eða næpnagarð, ertra eða bauna ok allt þat aldin, er menn hegna með garðum ok gæzlu, tvígildi skaða þeim er átti ok ij. aura í þokkabót.* "Den, der går [på rov] i en æblegård, kvangård, løggård eller roegård, eller blandt ærter, bønner eller andre indhegnede og beskyttede vækster, betaler dobbelt skade til ejeren foruden 2 øre til reparation."

Den, der bryder ind i en løggård eller en kvangård, har ikke krav på erstatning, hvis han bliver slået og tæsket, eller hvis han får alt sit tøj taget fra sig, som det f.eks. står i Frostatingsloven fra Norge, hvis seneste udgave er fra 1200-tallet: *Ef maðr gengr í laukagarð manns eða hvanngarð, sá á ekki á sér þó at menn beri hann ok beysti ok taki öll fót af honum.* "Den, der bryder ind i en løggård eller en kvangård, har ikke krav på erstatning, hvis han bliver slået og tæsket, eller hvis han får alt sit tøj taget fra sig."

Kvan

Plantenavnet *kvan* eller *kvanner* betegner ikke blot de forskellige underarter af *Angelica archangelica*, herunder den hjemlige bitre strandkvan eller vand-kvan, men også den spiselige *Angelica sylvestris* eller (skov-)angelik.

Ordet, der er tidligst belagt som *Qvanne*, er ligesom svensk *kvanne* indlånt fra norsk *kvann* omkring 1700, hvilket ses af konsonantgruppen i ordets begyndelse. I norsk udviklede den oprindelige nordiske konsonantgruppe *hv-* i dialekterne sig til *kv-*, som det afspejles i nynorske ord som *kvit* 'hvid' og *kval* 'hval'. Denne udvikling fandt ikke sted i de østnordiske sprog dansk og svensk, hvor *h-* i øvrigt senere blev stumt og i svensk endda forsvandt fra skriften. Det fællesnordiske ord må endnu omkring år 700 have været **hvannu*, hvilket på norrønt blev til *hvønn*, men i flertal stadig *hvannar* og som sammensætningsform *hvann-*. Havde ordet overlevet direkte på de østnordiske sprog, ville det være blevet til dansk **hvan* og svensk **van*.

Det er muligt, at gammeldansk endnu i tidlig middelalder havde bevaret plantenavnet som **hwann*, idet ordet måske indgår som første led af stednavnet *Vanløse*. Det er belagt første gang i 1186 i et brev til pave Urban III som *Huanloese*, og igen i 1198 som *Huanlosce*. I næste århundrede forsvinder *h*et, og navnet optræder fra 1200-tallet nu kun som *Wanløse* og med lignende stavemåder uden *H-*.

Johannes Steenstrup tolkede det sådan i *Danske Stednavne* fra 1908, at plantenavnet indgik. Kr. Hald betvivlede dette i *Nudansk Ordbog* 1953 med henvisning til, at den spiselige fjeldkvan ikke er hjemmehørende i Danmark og derfor ikke kunne have været almindelig, da stednavnet blev dannet. Dette synspunkt blev støttet af Vagn Brøndegaard i *Folk og flora: Dansk etnobotanik* fra 1979. I mellemtiden havde John Kousgård Sørensen allerede i 1978 i *Danske sø- og ånavne* foreslået, at stednavnet i stedet indeholder et gammeldansk adjektiv **hwatn*, beslægtet med *hvas* 'skarp', men her i betydningen 'rask, hurtig', som navn på den nærliggende Harrestrup Å. I databasen Danmarks Stednavne på www.navneforskning.ku.dk vedgår man, at der ganske vist kunne være tale om plantenavnet **hwann*, såfremt det sigter til "en lignende plante", men gør gældende, at "der ikke i dansk [er] mindelser om dette ord før det omkring år 1700 indlånes i den norske form med *kv-* for oprindeligt *hv-*".

Ingen af ovennævnte argumenter er imidlertid slående. Det er for det første ganske almindeligt, at stednavne er det eneste eller tidligste

belæg for et bestemt ord i dansk, og at **hvan* er forsvundet senere end 1186 forhindrer det ikke i at have eksisteret op til da. Desuden bruges *kvan* som nævnt også om andre planter fra den danske flora: Strandkvan forekommer undertiden trods navnet i ret iøjnefaldende grad ved rørsumpe inde i landet, og (skov-)angelik har ligesom fjeldkvan været anvendt til madlavning. I øvrigt er der naturligvis talrige eksempler på stednavne opkaldt efter planter, der ikke spises - man savner en logisk årsag til, at det skulle forholde sig modsat. Naturligvis er spiselige planter kulturelt vigtige, men mange stednavne er ikke opkaldt efter nytteplanter, men beskrivelser af landskabet og f.eks. planter, der er talrige eller iøjnefaldende på den pågældende egn.

Endelig forudsætter Kousgård Sørensens alternative tolkning en helt anden betydning af **hvatn* end den parallel, han anfører, nemlig Spangå i Elbodalen ved Fredericia, hvor navnet betyder 'åen, som løber ned i den skarptskårne dal'. Denne tolkning kan ikke lade sig gøre for Harrestrup Ås vedkommende, da der i Vanløse ikke er nogen dal, som ville passe til den beskrivelse. Derfor er Kousgård nødt til at antage en anden betydning 'rask, hurtig'. Denne betydning af ordroden er ganske vist belagt i andre germanske sprog, men ikke i en afledning med *-n*, og det nødvendige forudgående *-t-* ses ikke i stednavnet. Og da det i forvejen ikke vides, om åen har haft dette navn, eller om Vanløse er opkaldt efter den, er der mange usikkerhedsmomenter ved Kousgård Sørensens tolkning. Faktisk ved man allerede, at Harrestrup Å så tidligt som i 1275 blev benævnt med et andet navn, nemlig *Awarthæba*, dvs. Øvre Å med samme led som i stednavnene Hvidovre og Rødovre. Det taler ikke ligefrem for, at åen skulle have heddet *Hvatn* et århundrede tidligere. Alt i alt synes det mere oplagt, at der med *Hwan* i *Hwanløse* simpelthen er tale om den gammeldanske betegnelse for kvan som oprindeligt foreslået af Steenstrup. Måske sigtende til en rig forekomst af skov-angelik eller strandkvan eller en helt anden skærmpolante.

Det er værd at bemærke, at 1) *Vanløse* i Jylland ikke har samme etymologi, da det tidligste belæg fra 1320 er *Vanløse* uden *H-*. Der er sandsynligvis blot tale om ordet *vand*; og at 2) *Kvanløse* heller ikke har noget med sagen at gøre, selvom Steenstrup anførte det. Det kendes allerede fra 1351 som *Qwanløse*, altså med lyden *kv-*, en konsonantforbindelse, der først blev indført i dette ord fra norsk fire århundreder senere. I stedet er der måske her tale om et gammeldansk **kwand* med betydningen 'optændingsbrænde'.

Også på en anden måde har det østnordiske **hwann* muligvis overlevet skjult i dansk. Det ville på grund af tabet af lyden h- i konsonantforbindelsen hv- uden for de nørrejske dialekter være faldet lydligt sammen med ordet *vand*. Det er et almindeligt forekommende fænomen, at bestemte ord kun overlever i sproget som første led af en sammensætning, hvor det efterhånden omtolkes som et beskrivende led. Det kan også være sket i det folkelige *vand-kvan*, alternativt brugt om både strand-kvan og angelik, hvis førsteleddet *vand-* her repræsenterer en omtolkning af et ældre **hvan-kvan* til 'en bestemt slags kvan, der vokser ved vand'. Til fordel for denne sproghistoriske tolkning taler, at begge planter foretrækker fugtige voksesteder med vand i nærheden. Johan Lange nævner i *Ordbog over danske plantenavne*, at skov-angelik også kendes som *vand-angelik* allerede fra 1600-tallet. Det er altså ikke entydigt, at *vand-* fra begyndelsen er brugt som kontrasterende beskrivelse. Endelig er det almindeligst, at planter, der vokser langs kysten, netop benævnes med førsteleddet *strand-* og ikke *vand-*, der som regel sigter til søer og vandløb, jf. *strandkarse* og *strand-pileurt* over for *vandkarse* og *vand-pileurt*. Det gør navnet *vand-kvan* om strand-kvanen lidt suspekt.

Det nordiske ord er lånt ind i grønlandsk som *kuanniq*. Fjeldkvanen er med sit rige indhold af c-vitamin en vigtig del af grønlændernes traditionelle kost, og det indgår i adskillige navne på grønlandske steder, hvor der fra gammel tid har vokset kvan.

Bemærkelsesværdigt nok er ordet nået helt over til det beslægtede sprog inuktitut i Labrador i Canada, hvor der ikke vokser kvan, men hvor *kuanniq* betegner en anden vigtig plante, den spiselige brunalge kaldet vingetang, *Alaria esculenta*, som kendes fra helsekostbutikkerne under det japanske navn wakame. Det er muligt, at indlånet af dette ord har fundet sted direkte fra nordboerne og stammer helt tilbage fra Leif den Lykkeliges opdagelse af Markland – Labrador – omkring 985, men det er også muligt, at ordet er vandret vestpå fra det ene arktiske folk til det andet.

Ordet er også i en tidlig fællesnordisk form **hwannu* desuden lånt til samisk som *faddnu*, hvor det ikke blot betyder kvan, men også er navnet på et traditionelt samisk musikinstrument, en fløjte lavet af kvanstængler, der bruges til akkompagnement af den særlige *jojk*-sang. Instrumentet, der som regel skrives *fadno* efter ældre samisk stave-måde, blev første gang beskrevet i 1913 af den danske etnograf Emilie Demant-Hatt i bogen *Med Lapperne i Højfjeldet*, som bygger på hendes et år lange ophold hos en samisk familie i Lapland i 1907.

Eksempler på samiske fadno-fløjter lavet af de hule kvanstængler.

Foto: Wikimedia Commons.

Det fællesnordiske ord kan føres tilbage til urgermansk **hwannō*, som både betegnede kvanen og hule, rørformede – evt. overskårne – objekter generelt. De eneste kendte aflæggere af ordet i germanske sprog uden for nordisk er schweizertysk *wannebobbell*, som betegner dansk ingefær, *Arum maculatum*, hvis stærktsmagende rodstok har været brugt som mavemedicin, og tysk *Wanne* 'kar, badekar; fodertrug', på oldhøjtysk *wanna*. Det tyske ord blev i hansetiden indlånt til dansk som *vanne* 'kummeovn', til svensk som *vanne* 'si til rensning af korn', og til middelalderlatin som *vannus* i samme betydning.

Den svenske sprogforsker Evald Lidén fandt i 1892 ud af, at det germanske ord for kvan længere ude er historisk beslægtet med plantenaevne i andre indoeuropæiske sprogrene; dels i keltiske sprog, nemlig oldirsk *cuinneóg* 'angelik', dels i baltiske sprog, nemlig litauisk *švėndras* 'dunhammer, Typha'. Da ingen af Archangelica-arterne vokser vest for Rhinen, betegner det irske ord naturligt nok angelik. Det irske ord er særligt interessant at sammenligne med det germanske, fordi det også her ser ud til at angive produkter af udhulede træstammer. Den østrigske sprogforsker Helmut Birkhan peger på, at det traditionelle irske smørfad også betegnes *cuinneóg*, på walisisk *cunnog*, og at *-óg* her en diminutivendelse, så at fadet bogstaveligt kunne betyde 'lille kar, lille udhulet træstamme'. Samtidig kan ordet for det oldirsk ord for 'strandhavre, *Amnophola arundinacea*', nemlig *cuinfec*, komme fra et ældre **cuinn-becc* 'lille rør', hvilket beviser kvan-ordets oprindelige betydning 'rør'. Det passer meget godt med navnet på angelik i norsk *sløke* og norrønt *jóli*, begge 'rør'.

Også det klassisk-latinske plantenaevn *combrētum*, hvis nøjagtige betydning er usikker, men som hos Plinius den Ældre beskrives som

‘en aromatisk plante med tynde, trådformede blade’, hører til denne ordfamilie. I dag er *Combrētum* i botanikken navnet på en slægt af tropiske – især afrikanske – buske og træer, hvoraf nogle bruges i parker. Afledningsendelsen *-ētum* angiver egentlig en samling af buske eller træer og er den samme som i f.eks. *arborētum* ‘plantage’ og dermed i fremmedordet *arboret*.

På grundlag af former fra alle disse sproggrene kan rekonstrueres et indoeuropæisk ord **kuondh-nā* med afledningsvarianterne **kuendh-ro-* og **kuondh-ro-*. Det er dog ikke sikkert, at ordet går helt tilbage til det indoeuropæiske grundprog, da der ingen spor er af det i sprogfamiliens sydøsteuropæiske og asiatiske grene. Højest sandsynligt er der derfor tale om en nydannelse blandt de indoeuropæiske stammer, der indvandrede til Nord- og Vesteuropa. Og kun i germanske og keltiske sprog angiver ordet altså specifikt kvan.

Gård

Ordet *gård* er til gengæld et ældgammelt arveord med slægtninge i de fleste indoeuropæiske sprog – det er bl.a. beslægtet med latin *hortus* ‘have’ og det slaviske ord for ‘by’, som indgår i navne som *Beograd* ‘den hvide by’ og *Novgorod* ‘den nye by’. Den oprindelige betydning var ‘gærde; indhegning’ og ‘indhegnet område’, hvoraf bl.a. ‘gårdsplads’ og ‘landejendom, jordstykke’ samt den ældre betydning ‘have’, som kendes fra dansk *urtegård* ‘urtehave’ og *åbildgård* ‘æblehave’ samt svensk *trädgård* ‘have’. Den ses også i ord for ‘have’ i andre germanske sprog, jf. engelsk *garden* og tysk *Garten* samt i øvrigt det frankiske låneord bag fransk *jardin*. Anlæg til fangst af fisk med ruser eller risgærder har også været benævnt *gårde*, jf. de tidligere *laksegårde* som f.eks. Frisen-vold Laksegård i Gudenåen.

Ordorden havde på det indoeuropæiske grundprog en verbal betydning ‘omgærde, indhegne’, og endnu mere grundlæggende ‘omslutte, omkranse, omfatte; fatte, gribe’, der fremgår af sanskrit *hárati* ‘bringer, bærer, tager’. Spor heraf ses også i ældre dansk *gård* i betydningen ‘halo, ring om sol eller måne’.

Det er muligt, at også det klassisk latinske navn på en pæresort nævnt hos Plinius den Ældre, *hordearium* og *hordeacus*, samt det albanske ord for ‘pære’, *dardhë*, indeholder denne ordrod i betydningen ‘hegn’. Dannelsen ville sigte til den siden antikken almindelige dyrkningsmetode med pæretræer formet som et espalier op ad en mur eller selv brugt som et hegn. Betydningen ville i så fald være gået fra ‘hegn’

over 'pæreespalier' til 'pæretræ, pære' i nogle af middelhavssprogene. Den normale tolkning er ellers, som angivet hos Plinius selv, at pæresorten er benævnt sådan, fordi den er moden til høst på samme tid som *hordeum*, dvs. kornsorten byg. Der er imidlertid ikke mange paralleller til afgrøder, der på denne måde benævnes efter andre afgrøder, som høstes samtidig, så Plinius' forklaring kunne i stedet være en forklarende omtolkning, hvor pære-ordet på grund af den tilfældige lighed med det ubeslægtede *hordeum* gik fra at betyde 'pære' generelt til at blive knyttet til en bestemt pæresort.

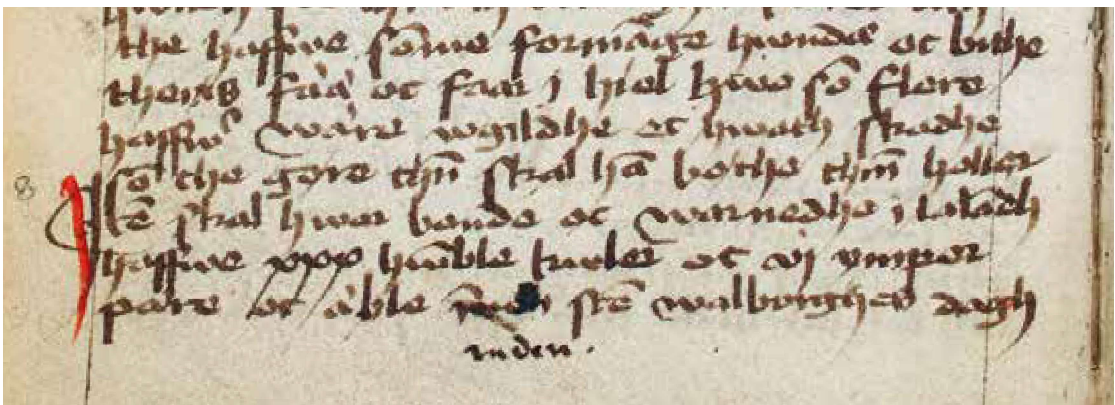
Humlekule

Ordet *humlekule* kendes i dansk fra midten af 1400-tallet, hvor de tidligste belæg findes i retslige vedtægter fra Lolland og Fyn.

Det første belæg for ordet *humlekule* på dansk forekommer i vedtægten *Lollands Vilkår*, der blev udstedt af Odenses biskop Henning Torkildsen Ulfeld og andre stormænd på Lollands landsting i 1446. Vedtægten omfatter bestemmelser over landbrug, vornedskab og bøndernes øvrige forpligtelser over for herremændene. I én af bestemmelserne står der, at hver bonde og vorned skulle have 30 humlekuler samt 6 pære- og æbletrær:

*Item skal hwar bonde oc warnedhe i Lalandh haffwe xxx humble
kwler oc vj ymper, pære oc æble, inden sancte Walborghes dagh*

Ligeledes skal hver bonde og vorned på Lolland have [frembragt] 30 humlekuler og 6 ymper pære og æble inden Sankt Valborgs dag [1. maj]

Humlekule i en kopi af *Lollands Vilkår* fra omkring 1500. København, Den Arnamagnæanske Samling, AM 27 8vo, 2v. Det sammensatte ord, der her er delt i to, ses i midten af næstnederste linje. Foto: Suzanne Reitz.

I 1473 udstedte Christian I. særlige vedtægter for Fyn, der på lignende vis indeholdt bestemmelser om landbruget og bønderne. Mens bønderne på Lolland imidlertid kun skulle indsamle 30 humlekuler årligt, blev fynboerne pålagt et krav på hele 60 humlekuler hvert år inden påske.

Item hwelken almwges man, wor oc kronens, kirkens eller wort ridderskaps thienere, som icke innen eet halfft aar her effter, at thette wort breff lywsd oc læsd wordher, hawer bygd paa steen eet hemmels hws vdi sin gardh, oc poske tijdh nest komendes icke hawer vdi sin gardh, then som rom hawer, trysindztywge humble kwler, then hawe oc forbrwdet een oxen sin iorddrotte; oc æn sidhen skall gøre som forscreffuit stander.

Hver almuemand, vor og kronens, kirkens eller vort ridderskabs tjenere, som ikke inden et halvt år efter, at dette vort brev bliver forkyndt og læst, har bygget et vandhus på sten i sin gård, og som ikke ved den næstkommende påsketid har frembragt 60 humlekuler, hvis han har plads hertil, skal stille med en okse til sin jorddrot og desuden gøre, som står skrevet her.

Det blev i de første numre af dette årsskrift løbende diskuteret, hvad sammensætningen *humlekule* specifikt betyder. Ordbog over Det Danske Sprogs definition 'en i Jorden gravet kule, hvori humleplanter nedlægges' syntes ikke at tilfredsstille de havehistorisk kyndige. Johan Lange beskrev i forordet til det første nummer fra 1971 en humlekule som 'en cirkelformet plantning af humleplanter'. En lignende vurdering giver A. Pedersen udtryk for i en posthumt bragt artikel i årsskriftet 1978: "Plantet enten i rækker med 4 m afstand i begge retninger eller i grupper med 3 m afstand og med 4 planter i hver gruppe 'humlekuler'». Han levner dog den mulighed åben, at *-kule* i stedet kunne sigte til kulegravning på grund af den grundige bearbejdelse af plantestedet. Redaktionen foreslår i en fodnote til Pedersens artikel, at en *kule* i denne sammenhæng betyder 'rodklump' som på norsk 'klump eller en knude', f.eks. på et træ. Det er i øvrigt også en mulig betydning af *kula* på svensk.

Fra de retslige vedtægter synes det klart, at der er tale om en måleenhed eller en klart målbar størrelse. Og på norske dialekter kan *kule* desuden betegne en flok, et hold eller et kuld – undertiden et ganske bestemt antal, f.eks. 12 æg.

Gåden erklæres endelig løst af Ernst Floto i årsskriftet fra 1979; med henvisning til Carl Gottlob Rafns *Danmarks og Holsteens Flora* fra 1800 slår han fast, at der er tale om nøje opmålte huller til et meget præcist antal humlerødder. Oversat til moderne mål konkluderer han på grundlag af Rafns oplysninger, at en humlekule betegner ”et i to spadestiks dybde udgravet, en meter bredt, cirkelrundt hul fyldt med en blanding af gødning og muldjord og tilplantet med syv humleplanter, hvoraf den ene står i midten og de 6 andre i en kreds ca. 37 cm udenom den”.

Et ældre belæg fra svensk kan tilføjes, idet *humblakula* er beskrevet af sognepræsten Isaacus Erici i værket *Oeconomia, thet är, Hushåldz vnderwijsning* fra 1683–86 som hver af de gruber, hvori humlerødderne nedlægges ved plantning af nye humleplanter. Bogen er en oversættelse og meget selvstændig bearbejdning til svenske forhold af Johan Colerus’ *Oeconomia, ruralis et domestica*, Mainz 1645. Samtidige svensksprogede værker bekræfter Erici i, at *kula* i forbindelse med humledyrkning også på svensk sigter til en grube og ikke til de enkelte knolde. I øvrigt som det er tilfældet med *roekuler*.

Humle

Ordet *humle* har slægtninge i de fleste germanske sprog, men regnes for et vandreord østfra. Den russiske lingvist Vasilij Abaev foreslog i 1975, at der var tale om et ord fra steppernes iranske sprog, nærmere betegnet alanisk, idet det alaniske sprogs moderne efterkommer, Abaevs eget modersmål ossetisk – som i dag tales i Kaukasus – kalder humlen *xumællæg*. Dette kunne regelret være udviklet af ur-iransk **hauma-arya-ka-* ’alanernes haoma’, hvor haoma er en berusende drik sprogligt svarende til de gamle inderes hellige drik *soma* – men i dette tilfælde naturligvis øl. På alanisk ville den form have udviklet sig til noget i retning af **humalaka*. Hvor fascinerende denne forklaring end kan lyde, er det dog mere sandsynligt, at ordet også i ossetisk er indlånt fra helt andre af steppens sprog uden for den indoeuropæiske familie. Russisk *chmel*’ og ungarsk *komló* ligner også låneord.

Kilden til dem alle er i sidste ende højst sandsynligt et tyrkisk sprog talt af indtrængende steppenomader i folkevandringstiden ca. 375-600 e.kr.). Et urtyrkisk **kumlak* kan rekonstrueres på grundlag af de moderne tyrkiske sprog, ikke mindst tjuvasjisk i det centrale Rusland, hvor planten benævnes *håmla*. De tyrkiske sprog, europæerne oftest

stødte på dengang, tilhørte netop den undergruppe, som tjuvasjisk i dag er den eneste efterkommer af. Og et helt særligt argument for, at det germanske *humle*-ord netop skulle komme herfra er, at sprog fra denne tyrkiske undergruppe nok også har bibragt germansk selve det ord for øl, der har udviklet sig til engelsk *beer*, tysk *Bier* og islandsk *bjør*. Tjuvasjerne anser traditionelt øl for en hellig drik, men det relevante ord *póra* er hos dem navnet på en anden alkoholisk drik uden humle – brygget på malt og gæret hirse eller hvede.

Det latinske *humulus*, der har udviklet sig til fransk *houblon*, er formentlig et låneord fra de germanske sprog og dermed ikke lånt direkte østfra.

Kule

Som allerede antydnet er *kule* et forvirrende ord, da det både kan angive fordybninger og forhøjninger. Det førnævnte norske *kule* i betydningen 'bule, rund udvækst' er ligesom nedertysk *kule* 'svulst' nok sproghistorisk identisk med det danske ord i betydningen 'hul, grube, grav' og 'hulrum' som i sammensætningerne *hjertekule* og *rævekule* 'rævegrav'. Tysk *Kaule* 'kugle' afslører måske ordets oprindelige betydning som noget, der både kan bule indad og udad. Længere ude i de indoeuropæiske sprog omfatter ordets slægtninge både latin *vola* 'hvælving; den hule hånd', sanskrit *gōla* 'kugle' og græsk *gýalon* 'hule, slugt, dal'.

I danske dialekter findes et beslægtet ord *kol* 'rund bakke', hvis norske modsvarighed *koll* kendes fra stednavnet *Holmenkollen*, forbil-ledet for den gamle skibakke *Holtekollen* i Geels Skov i Nordsjælland. Også beslægtet hermed er leddet *kuld* i dannelser som *omkuld*, *hovedkuld*s og *kuldkaste*, der går på en ældre betydning 'isse, top'.

Om ordroden længere ude er den samme i tysk *Kugel*, der er indlånt til dansk som *kugle* og identisk med det nordiske ord bag dansk *kogle*, er omdiskuteret blandt sprogforskerne. Kluge-Seebolds tyske etymologiske ordbog taler imod og mener i stedet, at dette ord er dissimileret af et ældre **klugla-* til roden i *klods*, *klump*. Der er nemlig en nøjagtig parallel i ordet *fugl*, som på samme måde er dissimileret til **flugla-* fra **flugla-* 'flyver', dannet af roden i *flyve*.

Henvisninger

- V.I. Abaev 1975: Contribution à l'histoire des mots. Vieil-iranien *haoma*- et le nom eurasiens du houblon. I Françoise Bader & al.: *Mélanges linguistiques offerts à Émile Benveniste*. Louvain: Peeters. S. 1-11 - 1-3.
- Helmut Birkhan 1999: Ein Strauß nicht durchwegs bekömmlicher Kräuter aus dem keltischen und germanischen Altertum. Wort- und Sachkundliches zu einigen Pflanzen. I Peter Anreiter & Erzsébet Jerem red. *Studia Celtica et Indogermanica. Festschrift für Wolfgang Meid*. Budapest: Archaeolingua. S. 43-52.
- Vagn Brøndegaard 1979. *Folk og Flora: Dansk etnobotanik*. København: Rosenkilde & Bagger.
- Emilie Demant-Hatt 1913. *Med Lapperne i Højfjeldet*. Stockholm: Nordiska Bokhandeln.
- Ernst Floto 1979. Humlekule. *Fra Kvangård til Humlekule* 9. S. 45-46.
- Kristian Hald 1953. *Nudansk ordbog*. København: Politiken.
- Óli Valur Hansson 1973: Kvan og dens anvendelse særlig i Island. *Fra Kvangård til Humlekule* 3. S. 7-19.
- Friedrich Kluge 1995. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin: Walter de Gruyter.
- Johan Lange 1992. *Ordbog over danske plantenames*. København: Munksgaard.
- Evald Lidén 1892: Smärre språkhistoriska bidrag. I *Uppsalastudier tillegnade Sophus Bugge*. Uppsala: Almqvist & Wiksell. S. 79-96.
- A. Pedersen 1978. Humle - Humlekule. *Fra Kvangård til Humlekule* 8. S. 7-13.
- Johannes Steenstrup 1908. *De danske Stednavne - Deres tolkning og hvad de oplyser om vort lands bebyggelse og folkets kultur gennem tiderne*. København: Gad.
- John Kousgård Sørensen 1978. *Danske sø- og ånavne* bind 3. København: Akademisk Forlag.